

Jaktfalk *Falco rusticolus*

Global utbredelse

Jaktfalken viser en ekstrem tilpasning til kalde områder der den lever lenger nord enn noen annen rovfugl. Den mangler på Svalbard og på Novaja Semlja, men framviser forøvrig en perfekt cirkumpolar utbredelse (Cramp & Simmons 1979).

Norsk utbredelse og habitatvalg

De norske jaktfalkene er først og fremst knyttet til fjellheimen med nakne vidder og høyereliggende glissen skog. Utbredelsesområdet strekker seg fra Sirdalsheiene i sør til Pasvik i nord. I sentrale fjellstrøk i Sør-Norge ligger hekkeplassene gjennomgående høyere enn i Nord-Norge. På Dovre er arten funnet hekkende helt opp i 1450 m (pers. medd. P.G. Thingstad), mens de fleste reirene i Finnmark ligger under 500 m. Noen par har trolig tilhold i fjordstrøkene på Vestlandet. I Nord-Norge har vi sannsynligvis en stabil bestand av kysthekkende jaktfalk. Et fellestrekk for de fleste hekkelokalitetene ser ut til å være gode omliggende rypeområder. Arten er svært stedtro og enkelte lokaliteter er de samme i dag som for 140 år siden (Tømmeraas 1978, 1993b). Historiske hekkeområder manifesterer seg gjennom en flora av gamle stedsnavn med forskjellige former av ordet «falk» i rota: Vålåsjø, Vallejåkka, Fal'levarri, Falkfangerhø, Falkenuten, Falkhytvolden, Hjerkin (Jerkin: engelsk falkoneruttrykk for jaktfalkhannen, jf Jer = Gyr i Gyr Falcon), (jf Bø 1962).

Hekkeplassene ligger vanligvis i en fjellskjæring eller en bratt elvedal, godt beskyttet mot vær og vind. På indre strøk av Finnmarksvidda er det mistanke om enkelte trehekkende par. Minste avstand mellom to bebodde reir er målt til 5.7 km. Ofte er det flere alternative reir innenfor en og samme lokalitet som falkene veksler mellom. På Finnmarksvidda lå to slike alternative reir 3.7 km fra hverandre.

Bestandsstørrelse og bestandsutvikling

Norges ville fjell og opprevne kyst vanskeliggjør en sikker bestandsundersøkelse på jaktfalken, og anslagene på landsbasis har variert mellom 150 og 500 par (Hagen 1960, Gjershaug 1991e). Det har blitt hevdet at arten aldri har vært særlig tallrik (Hagen 1952). Oppdagelsen av et gammelt norsk jaktfalkmateriale i England, har kastet nytt lys over dette og gitt oss sikre data på den «opprinnelige» bestanden på Finnmarksvidda for 140 år siden (Tømmeraas 1993b). Det vi til nå har betraktet som en stabil normalbestand har vist seg bare å være rester etter fortidens forekomster, da det er konstatert en reduksjon på over 80%. Tilbakegangen har fortsatt helt fram til vår tid. I Alta-Kautokeinovassdraget har arten gått tilbake med en tredel de siste 20 årene. De gjenværende parene har vist stor stabilitet siden 1982, og har hekket i 10 av 12 år i gjennomsnitt, uavhengig av smågnagersyklus. Likevel er det konstatert stor «gjennomtrekk» av individer. På den ene lokaliteten har

det vært fire forskjellige hunner på fire år. Grunnen til dette kan skyldes økt kollisjonsrisiko som en følge av utstrakt nybygging av reingjerder. Lenger sør i landet er det i mange år meldt om dårlig og uregelmessig produksjon. En av årsakene synes å være en generell utarming av rypebestanden. Dessuten er det på det rene at veianlegg, kraftlinjer og ferdsel har ødelagt mange lokaliteter. I første omgang kan det se ut som falkene tilpasser seg endringene og hekker år om annet. Men når de stedege parene dør ut, blir slike hekkeplasser oftest stående tomme.

Hekkebiologi

Tidlig på nyåret begynner jaktfalken aktiviteten i reirområdet, der den pleier å krangle med sin reirbygger, raven (Tømmeraas 1990). Når eggene er lagt i første halvdel av april, er falken langt mer anonym og vanskelig å oppdage (Tømmeraas 1989). Ved å kikke etter typiske vintersitteplasser og byttedyrrester kan man likevel få en viss pekepinn om lokaliteten er i bruk. Etter fem ukers ruging klekkes ungene omkring midten av mai, og det blir mer livlig i reirområdet med inn- og utflygning av byttedyr. Ungene forlater reiret etter sju uker, men har tilhold i området enda en måned.

Trekkforhold

Gjengangster av et 10-talls nordnorske ringmerkede jaktfalker, viser at ungfuglene straks drar ut mot kysten når familien oppløses. Bare et fåtall falker ser ut til å forlate landet om høsten. Voksne fugler observeres sjelden på trekket, og det indikerer at de er utpregete standfugler.

Per J. Tømmeraas

Jaktfalk *Falco rusticolus*

54 Konstatert hekking

21 Sannsynlig hekking

83 Mulig hekking

Detaljeringsgrad (kart): 50 x 50 km
(antall B-, C- og D-koder henviser imidlertid til 10 x 10 rutene arten er påvist i)

